

F . H a v a s G á b o r

E Ö R S I J A N Ó

(1 9 5 3 - 2 0 0 5)

Amikor a 80-as évek végén közelebbi ismeretségbe kerültünk egymással, majd a hetilap *Beszélő*ben munkatársak lettünk, mindenki Janónak hívta, aki korábban is ismerte már. Nem túl meglepő, hogy Janónak szólítanak valakit, akinek János a keresztnéve. Az embernek mégis az volt a benyomása: ezt a becéző változatot kifejezetten ő ihlette, miatta találták ki, annyira illett rá, annyira elképzelhetetlen lett volna bármilyen más helyette.

Dr. Noha naplójában ez áll: „A forradalom leverése után hazánkban a kommunisták egy író és egy újságíróra halálra ítélték. Mindmáig hálás vagyok a világhírű nyugati kommunista művészeknek és tudósoknak, akik tiltakozásukkal megmentették az életüket. De vajon a munkások és segéd munkások százainak kivégzését miért nem nehezményezték? Miféle dialektikus észjárás található erre a mulasztásra magyarul?”

Gyerekként személyesen érintve olyan felnőttek körében élni, akiket ehhez fogható kérdések foglalkoztatnak, meg a vézskorszak és a sztálinista diktatúra emléke, nem könnyű. Egy vele készült interjúban így emlékezett vissza az egyetemista évekre: „Nem hiányérzetem volt, hanem frusztrált voltam. Nagyon nagy szellemi elnyomást éreztem, ezt komolyan mondom. Rekorderek voltam bukásból, s ezek nagy része annak tudható be, hogy nem tudtam: éppen mit illik, vagy mit kell mondani. Szó szerint be kellett volna hasítani, amire nem voltam hajlandó, de akkor meg valahogy vissza kellett volna adni, és ebben a dzsumbujban elkeveredtem, hogy most éppen mit kell hazudni. Nem arról van szó, hogy ellenálló voltam; én hazudtam volna, ha tudom, hogy mit kell hazudni. Érettségi szinten még ment a dolog, de egyetemi szinten már dogmatikák vannak, föl vannak vetve ellentmondások, teszem azt, hogy miért nincs elidegenedés a szocializmusban. Az valami elképesztő mutatvány volt bizonyítani, hogy nincs elidegenedés a szocializmusban, ennek minden tapasztalatom ellentmondott.”

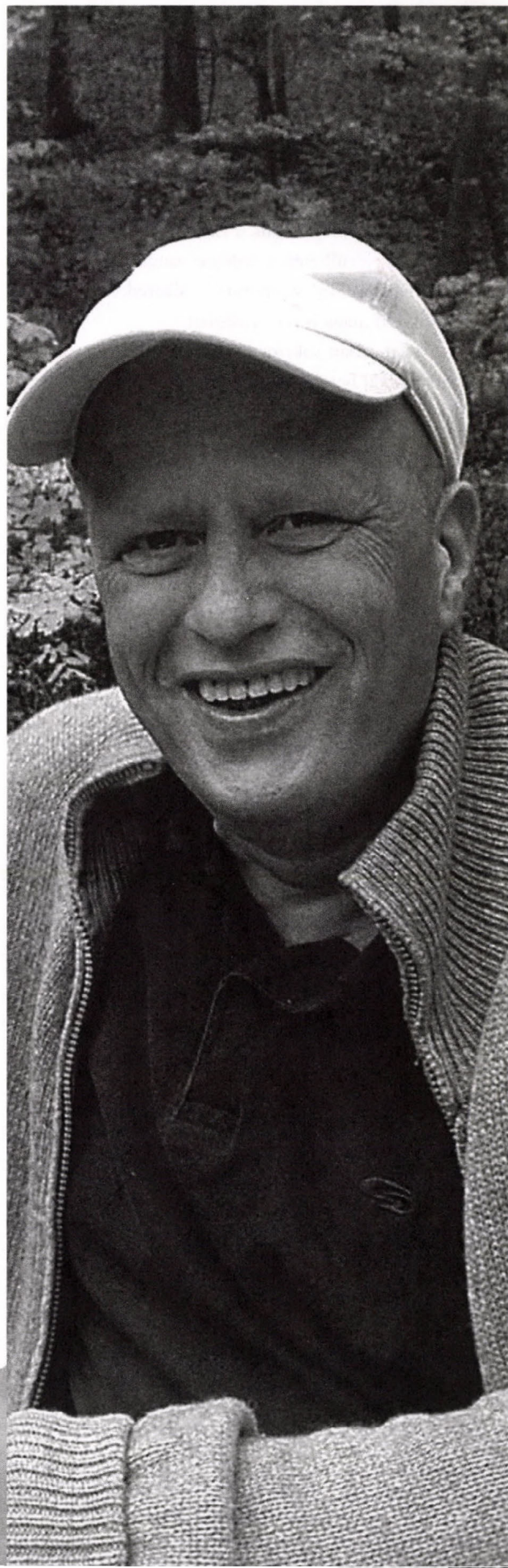
Janóból többnyire különös, vibráló feszültség áradt. Borzasztó nehezen kommunikált, mintha örökös küzdelmet folytatott volna azért, hogy formába tudja önteni, amit mondani akar, hogy ki tudja préselni magából a szavakat, mintha olykor az is emberfeletti erőfeszítésbe került volna, hogy egyáltalán a kontaktust létrehozza. Érthetetlenül motyogott, mintha csak magának beszélne, majd egyszer csak, minden átmenet nélkül kiabálni kezdett. Később, amikor újságíró lett, és a hetilap *Beszélő* munkatársaként minden héten cikket kellett írnia, a bénító perfekcionizmus okozta görcsösség és a lapzártá kényszerének ütközése olykor kétségbeejtő, megoldhatatlannak tűnő helyzetbe sodorta, ahonnan a sors mérhetetlen igazságtalanságaként csak fuldokolva, testét-lelkét kifacsaró sziszifuszi küzdelem árán tudott kikapaszzkodni, mert nem bírta volna elviselni, hogy amit leír, az nem halálosan pontos, nem kellőképpen árnyalt, és akárcsak a legapróbb részletet illetően is kikezdehető. Holott mindannyiszor lelkiismeretesen összegyűjtött tényanyag birtokában kezdett hozzá, és mindannyiszor érvényes, eredeti, közérdeklődésre maximálisan számot tartó mondanivalója volt.

Janó az egyetem elvégzése után még nem igazán tudta, mihez is kezdjen közgazdaságtani diplomájával. Először vállalati közgazdászként helyezkedett el, de ez nem elégítette ki. Egy darabig szabadúszóként próbálkozott, majd a Szövetkezeti Kutatóintézetnél állapodott meg hosszabb időre, amely az ellenzéki szellemiségű társadalomkutatás, a második gazdaság tudományos igényű feltérképezésének egyik legfontosabb műhelye volt a 80-as évek első felében. Janó útja a családi indíttatásnak, a világhoz való viszonyának és erőteljes társadalomkritikai érdeklődésének köszönhetően egyébként is magától értetődő természetességgel vezetett a demokratikus ellenzék soraiba. Korán családot alapított, kétgyerekes apa volt már, amikor 1981-ben feleségével, Betlen Annával teljes egyetértésben egy időre a lakásukba fogadták az akkor

már igen népszerű ellenzéki intézmény, a hétfői szabadegyetem előadásait. „Habozás nélkül mondtunk igent, mert egy szó mint száz: megtisztelőnek tartottuk. Panni szempontjából is tök jó volt, hogy helybe jött a műsor; hetekig otthon volt a kis gyerekekkel, szóval ez is szempontunk volt” – vallotta erről csaknem két évtizeddel később a maga fanyar módján. „Olyan kultúra volt ez, ami behozza a politikát a kultúrába. Ismeretanyagot nyújt, egy speciális gondolkodásmódot, és egy olyan világ megismerésében segít, amitől az ember mesterségesen távol van tartva. Maguktól a mozgalmi dolgoktól én egyébként idegenkedtem, de azt komolyan vettem, hogy ez voltaképpen felkészülés – a franc se tudja, mire. Nem lehetett azt tudni, hogy ez a rendszer össze fog omlani; álmunkban se gondoltuk volna. Az viszont fontos volt, hogy az ember tudjon vitatkozni, meg tudja mondani, hogy miért rossz ez a rendszer” – tette hozzá.

A szamizdat *Beszélő*ben csak két írása jelent meg – az egyiket nem is egyedül jegyezte –, de mindkettő fontos témáról szólt, és mindkettőben felfedezhetőek későbbi újságírói munkásságának legfőbb erényei: az alapos és sokoldalú tényfeltárás, a rejtett összefüggésekig hatoló elemzőkészség és a hatalmi célokat szolgáló ködösítés, ideologikus mellébeszélés csúfondáros leleplezése.

A 80-as évek végének váratlan gyorsasággal bekövetkező politikai változásai, az ellenzéki erők látványos térnyerése, a régi rend riadt visszavonulása, összeomlása benne is hatalmas energiákat szabadít fel. Lelkesen veti bele magát az új, demokratikus nyilvánosság megteremtésébe. Előbb írja, szerkeszti a rövidéletű *Szabad Demokratát*, majd meghatározó szerepet játszik a hetilap *Beszélő* létrehozásában és elindításában. Kezdettől a legtöbbet publikáló szerzők közé tartozik. Sokféle témáról ír, különböző publicisztikai műfajokban próbálja ki magát, de a szívéhez legközelebb talán a munkavállalói érdekvédelem ügye áll. „Én egyébként, mint sokan mások, a nagy fejek, a szakértők is, csak az SZDSZ programjának megírásakor fogadtam el, hogy akkor itt most kapitalizmus lesz.” Elfogadta, de annál fontosabbnak tartotta, hogy minél gyorsabban kiépüljön egy hiteles, hatékony munkavállalói érdekvédelemre képes, független szakszervezeti mozgalom, hiszen azt is pontosan tudta, hogy a munkavállalókra, és azon belül is elsősorban a fizikai munkásokra, nehéz idők várnak. Elment Gyékényesre és Balinkára, Kincsesbányára és Kunszentmártonba, Diósgyőrbe és Jászfényszarura, lehetőleg minél több helyre, ahol a munkáltatók és munkavállalók, a központ és az önállósulásra vágó telephelyek közötti konf-

liktusok független szakszervezeti kezdemények létrehozásához vezettek. Rendszeresen tudósított az új szakszervezeti tömörülések – a Liga és a Munkástanácsok –, illetve az állampárti utódszervezetek tömbje – az MSZOSZ – közötti konfliktusokról, a vagyonmegosztás körüli elkeseredett küzdelmekről. A független szakszervezeti mozgalom történetét már nem lehet megírni a *Beszélő* nélkül, mondta egyszer Bruszt László szociológus, a Liga tanácsadója, és ebben Eörsi Jánosnak elévülhetetlen érdemei vannak. Még akkor is, ha ez a történet sokkal szomorúbbra sikeredett, mint amilyenben akkor ő maga is reménykedett.

Ha a saját írásait sokszor a végső megfeszülés görcsével sem tudta időben befejezni – bár az évek múlásával azért finomult a kín –, mások cikkeinek gördülékeny ráncba szedésével sohasem volt problémája. Olykor zagyva, publikálásra alkalmatlan szövegekből is értelmes, közölhető cikkeket tudott fabrikálni. Kiváló szerkesztő volt, s ennek később sok hasznát vette. Nemcsak az újságírásban. Apja, Eörsi Pista hét kötetét szerkesztette. Az egyébként nem sok beleszólást engedő szerző teljes mértékig megbízott benne. Janó szerkesztette öccse, Lacos könyvét is a korvinosokról. Sőt a mű tömör összegzését tartalmazó bevezetést többé-kevésbé ő is írta, de hallani sem akart arról, hogy a nevét szerzőként is feltüntessék.

A sors iróniája, hogy a hetilap *Beszélő* akkor szűnt meg, amikor a lapsínalás kezdeti bájos amatőrizmusának, az SZDSZ-es kötődésnek és a vele járó belterjességnek már nyoma sem maradt, s végre-valahára a szerkesztőség is felvérteződött némi szakmai rutinnal. Janó ebből úgy profitált, hogy a *Magyar Hírlap*, majd a *Világgazdaság*, végül – egy újabb *Magyar Hírlap*os kitérő után – a *Figyelő* munkatársaként megbecsült, szakmai igényességéről közismert gazdasági újságíró lett. A *Beszélő* olmelege persze örökre elillant. A főmunkatárs kapcsolatát fiatalabb kollégáival már a némi leg távolságtartó mester-tanítvány viszony jellemezte.

Egyébként is, szerettei, közeli hozzátartozói egybehangzó véleménye szerint az utolsó években Janó különös változáson ment keresztül. Talán a szerencsésen átvészelt infarktussal kezdődött, talán később. Fokozatosan megszabaldult a túlzott teljesítménykényszer, a bénító perfekcionizmus elviselhetetlen béklyójától. Olyan dolgok váltak fontossá, amelyekre addig alig szánt időt, figyelmet. Oldódott kommunikációs görcse, kinyílt, közlékenyebb lett. Az érthetetlen motyogás Szküllája és a mélyről feltörő fájdalmas üvöltés Kharübdiszé között rátalált egy önmagával békét teremtő

hangra. Korábbi hektikus viszonya gyerekeivel, Sárival, Danival megszéldült, bensőségessé vált.

A gazdasági újságírás már nem igazán érdekelte, rutinfeladattá vált. Rég elfelejtettnek hitt ambíciók éledtek újjá, feledésbe merült próbálkozások íze sejlett fel újra. Kamasz- és ifjúkorában novellákat írt. Később Sárinak, Daninak véget nem érő folytatásokban mesélt Lekváros Zsuzsíról, Pöndör felügyelőről. A folytatásokból a tiszai vízi túrákra is jutott, ahol a lassan lefelé csorgó csónakokban népes gyereksereg hallgatta szájátva Pöndör felügyelő legújabb kalandjait. Janó az elmúlt években a bánki emlékekre építve családi színházi napokat szervezett. A rokonság egy hétre elvonult valahová, és elpróbálta-eljátszotta a párja, Paskó Ildi és lánya, Sári hatóság közreműködésével készült darabokat. Majd „darab” készült Eörsi István 70 éves születésnapjára is. Mostanában komolyan foglalkoztatta egy személyes élményekre építő esszékötet megírása.

Gyerekkorában a képzőművészet hagyományos ágai-ban, rajzban és festészetben nem árult el különösebb tehetséget. Ördöngösen bánt viszont a varázscsaka tabulkával, a csehszlovák mágneses játékkal, amelyen két gomb csavargatásával mókás rajzokat lehetett létrehozni a vonallá elnyúló vasreszelékekből. Sok évtizeddel később mintha ezek a modulátok születtek volna újjá, hogy megteremtsek a számítógépes grafikák különös világát. A Sárinak, Daninak ajándékozott *memory*ban és Dr. Noha gyengédséget goteszk kaján-sággal ötvöző, végsőkig lecsupaszított figurájában.

Palkó ha felnéz, már csak azt látja, hogy ezüstös fejzesuhanás játszik a nyárfa levelén.

Isten veled, Janó.